

UDK 27-1Šagi-Bunić T.J.

Primljeno: 14. 3. 2013.

Prihvaćeno: 8. 5. 2013.

Izvorni znanstveni rad

TEOLOŠKI »TETRAGRAMI« U SPISIMA TOMISLAVA JANKA ŠAGI-BUNIĆA

Anto BARIŠIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb

anto@kapucini.hr

Sažetak

U istraživanju raznovrsnog Šagi-Bunićeva teološkog opusa autor u članku pokazuje i otkriva da Šagi-Bunićeva teologija nosi »tetragramsko« obilježje. Pod tim vidom njegova teologija dosad još nije bila predmetom nikakvih studija i u tom smislu ovo istraživanje predstavlja novost. Autor u uvodnom zapažanju i pojašnjenju napominje da riječ »tetragram« treba uvijek uzimati u simboličkom, prenesenom smislu, jer četiri različite teme koje na kraju čine tetragram međusobno su tako povezane da ih ne možemo dijeliti i promatrati izolirano jednu od druge. Dosadašnjim istraživanjem autor u Šagi-Bunićevoj teologiji pronalazi dvanaest tetragrama koje u radu redom nabraja. Nakon uvodnog zapažanja i pojašnjenja autor u najvažnijim crtama prikazuje razvoj Šagi-Bunićeve »tetrarhijske« teologije koja se počinje oblikovati već od njegovih najranijih spisa. U nastavku rada autor se detaljnije zadržava na analizi i prikazu samo dvaju tetragrama: na prvom koji naziva tetragram izvorâ a čine ga objava, tradicija, crkveno učiteljstvo i teologija, te na posljednjem koji naziva dijaloškim tetragramom a čine ga euharistija, pastoral, ekumenizam i dijalog. Na kraju autor ostavlja otvorenim pitanje je li Šagi-Bunić svjesno i ciljano želio da čitatelj i istraživač otkrije tetragramsko obilježje njegove teologije ili je pak ona plod spontanog, dinamičkog i evolutivnog rasta koji joj je dao upravo takav izgled. U svakom slučaju, i jedno i drugo pitanje za sada ostaju u području hipoteze i mogućega.

Ključne riječi: Tomislav Janko Šagi-Bunić, tetragram, teologija, Drugi vatikanski koncil, dijalog.

Uvodno zapažanje i pojašnjenja

Raznovrstan i bogat teološko-znanstveni opus uglednoga hrvatskog teologa, mislioca, znanstvenika i kulturnog djelatnika profesora Tomislava Janka Šagi-Bunića (1923. – 1999.) tek je na početku sustavnog i znanstvenog istraživanja domaćih teologa, znanstvenika iz drugih područja te različitih kulturnih djelatnika koji se zanimaju za njegovu pisanu ostavštinu. U toj ostavštini pronalazimo teološke spise s različitim temama, dovršenim i nedovršenim, objavljenim i neobjavljenim. Pronalazimo također i spise koji se tiču nacionalne i crkvene povijesti, hrvatske kulture i baštine. Površni i nemarni čitatelj može već i na prvi pogled na njegove pisane tragove bez pretjerane misaone analize zaključiti o šarolikosti argumenata i tema kojima se Šagi-Bunić bavio. Njegovo bavljenje određenim temama, bilo iz teologije bilo iz povijesti i kulture, uvijek je uvjetovano konkretnim prilikama vremena i prostora u kojima se nalazi te su svi njegovi spisi plod promišljanja nad konkretnim situacijama i događajima unutar Crkve i društva na koje je smatrao da treba odgovoriti. Istraživanje i proučavanje njegova odgovora, odnosno odgovorâ, na različite zahtjeve vremena, prilikâ i neprilikâ u kojima je živio i djelovao za današnje i buduće istraživače može predstavljati izazovno područje kako u odnosu prema hrvatskoj teološkoj misli tako i prema nacionalnoj i kulturnoj baštini. Takvo jedno istraživanje i proučavanje, osobito Šagi-Bunićeva teološkog opusa, vodi nas do zanimljiva otkrića i neobičnog svojstva njegove teologije te općenito sveukupne njegove misli koju možemo označiti »tetragramskom« ili »tetrarhijskom«. Ovakvo, na prvi pogled, neobično obilježje njegove teologije i misli koje zovemo »tratragramskim« ili »tetrarhijskim«, dosad nitko nije istraživao pa je kao takvo i posve nepoznato kako teološkoj tako i društvenoj javnosti. Cilj ovog rada je argumentirano pokazati i dokazati postojanje različitih teoloških tetragramâ koje pronalazimo u Šagi-Bunićevim spisima, donijeti opći pregled njihova razvojnog puta te pojedinačni pregled i analizu dvaju takvih tetragramâ, ostavljajući ostale za neke druge studije. Pokazivanje i dokazivanje spomenutih tvrdnji nije svrha samoj sebi, nego, između ostaloga, ima za cilj i to da na tragu Šagi-Bunićevih uvidâ suvremenoj, osobito domaćoj teologiji, pokaže i ukaže, te podsjeti, na trajnu potrebu za jednim plodonosnim, mogućim i potrebnim interdisciplinarnim dijalogom na areopagu današnjih različitih, složenih, a često i međusobno oprečnih, znanstvenih pristupa čovjeku i smislu njegova života unutar kojih se teološki pristup današnjem isključivom znanstveno-tehničkom razumu može činiti ako ne posve, onda dobrim dijelom, prevladanim i suvišnim. U takav interdisciplinarni dijalog između teologije i različitih suvremenih znanstvenih disciplina Šagi-Bunić je čvrsto vjerovao smatrajući da »znanost ne može

bez vjere¹, protiveći se onima koji »pod etiketom znanosti serviraju svoje tvrdnje i bore se protiv religije«² i naglašavajući da »znanost treba postati mudrost, a ne da ostane samo sterilno znanje.«³ U ovom našem istraživanju »tetragramske« teologije koristit ćemo se različitim Šagi-Bunićevim uvidima koje pronalazimo u njegovim objavljenim ali i u nekim neobjavljenim djelima i različitim spisima koji se nalaze u njegovoj arhivskoj ostavštini i koji su dosad javnosti nepoznati. Naziv tetragram ovdje trebamo uzeti u simboličkom, prenesenom smislu jer ga sačinjavaju dva para, dva binoma, različitih i međusobno povezanih tema ili riječi što čini svojevrsni tetragram, pa smo ga zato u naslovu stavili pod navodne znakove a na svim ostalim mjestima, kao i izvedenice od te riječi, bez njih. Treba napomenuti da riječ tetragram kao takvu nigdje ne pronalazimo u Šagi-Bunićevim radovima. Na jednom mjestu pronalazimo riječ »četverokut«⁴. Međutim, radije koristimo riječ tetragram budući da ta riječ više daje teološki, a ne matematički ton i strukturu Šagi-Bunićevim temama. Nakon što damo kratki prikaz okolnosti, prilika i čimbenika za razvoj »tetragramske« teologije, zaustavit ćemo se na prikazu dvaju tetragramâ. U ovom radu ograničit ćemo se samo na dva, na prvi i posljednji tetragram: *tetragram izvorâ* i *dijaloški tetragram*. Razlog za ovakav izbor je sljedeći: tetragram izvorâ najvažniji je od svih, a prvenstveno objava na temelju koje Šagi-Bunić razvija sve ostale. Dijaloški tetragram zbog toga što njegove teme uvijek posjeduju važecu vrijednost, aktualnost i privlačnost ne samo za učenog teologa i priprostog vjernika nego i za suvremenog nevjernika, ateista, agnostika, te na kraju svakog čovjeka kojega dijalog zanima kao mjesto susreta, prihvaćanja i uvažavanja u različitosti vjerskih, religioznih, znanstvenih, kulturnih ili pak nacionalnih stavova i interesa.

1. Razvoj Šagi-Bunićeve teologije tetragramâ

Šagi-Bunićev put teološke misli možemo pratiti počevši od njegovih novicijatskih (1941.) te prvih studentskih spisâ iz 1944. godine, koji se odnose prven-

¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Suvremena Crkva i današnja kultura (neobjavljeno predavanje održano na tribini u Zagrebu 1985. godine), u: *Osobni arhiv Tomislava J. Šagi-Bunića* (dalje: OATJŠB). Arhiv se nalazi i čuva u kapucinskom samostanu sv. Mihaela u Zagrebu.

² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Znati i živjeti. Različiti govori o putu kršćanske duše*, Zagreb, 1953., 84.

³ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Bogu nitko nije nevažan. Kratki govori održani u zagrebačkoj katedrali*, Rijeka, 1961., 113.

⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Prvi zapamćen dan, u: OATJŠB. Riječ je o rukopisu od osam stranica i nacrtu za životopis dr. Šagi-Bunića bez datuma kad je napisan. U njemu opisuje dan kad je postao svjestan, dan iz najranijeg djetinjstva.

stveno na kristologiju. Jedan takav spis obrađuje kristološku problematiku koja je bila vezana uz ulogu i značaj carigradskog patrijarha Prokla Carigradskog (434. – 446.), o čijoj je kristologiji Šagi-Bunić kasnije napisao doktorski rad. Prokla zapravo možemo označiti i kao prvi Šagi-Bunićev teološki autoritet, osobito na području kristologije, koji će ga posvuda pratiti a posebno u prvom razdoblju njegova teološkog stvaralaštva koje bismo mogli protegnuti od 1941. godine do Drugoga vatikanskog koncila (1962. – 1965.). Opravdanost takve tvrdnje proizlazi iz činjenice što Šagi-Bunić nakon prezbiterkog ređenja (1948.), obrane doktorske disertacije (1952.) te početka rada na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (1952./1953.) u svojim pisanim radovima misaono i tematski slijedi teološki put što ga je upoznao i proučio upravo kod Prokla, koji je bio »uvršten u red otaca, koje je prihvatio i implicite odobrio Kalcedonski sabor«⁵. To nam je važan podatak jer je Proklo kao carigradski patrijarh bio u vrlo nepovoljnom položaju i pod trajnim pritiskom ekstremističkih teoloških tendencija u kristologiji koje su s jedne strane dolazile iz aleksandrijske škole, koja je polazila od jedinstva u Kristu (Iv 1,14), a s druge iz antiohijske škole, koja je polazila od dvojstva u Kristu (Fil 2,7). Šagi-Bunić u tom burnom razdoblju (430. – 451.), u kojem se pripravlja put kristološkoj dogmi o Kristu kao pravom Bogu i pravom čovjeku na Kalcedonskom koncilu 451. godine, u Proklu vidi ključan lik koji dijaloškom i pomirljivom metodom nastoji pomiriti suprotstavljena kristološka stajališta uklanjajući iz njih sve ono što je vodilo bilo aleksandrijskom monofizitizmu bilo neprihvatljivom antiohijskom nestorijanizmu, tj. ekstremnom dualizmu. Proklo spaja i pomiruje oba kristološka polazišta, obje spomenute kristološke formule Iv 1,14 i Fil 2,7 »smatrajući da i Ivanova i Pavlova najbolje određuju sjedinjenje ako se uzmu zajedno. Ivanov način izražavanja ('postade tijelo') izriče jedinstvo subjekta nakon inkarnacije, a Pavlov ('uze oblik sluge') naznačuje da se inkarnacija zbilja tako da se božanska narav nije pretvorila u tijelo i da se uopće nije izmijenila.«⁶ Od tih naime formula polazi kristološka spekulacija spomenutih škola. Ovo načelo i metoda spajanja, pomirenja i dijaloga između različitih teoloških i kristoloških stajališta Šagi-Bunić upoznaje proučavajući upravo Proklovu kristologiju. Tu metodu i načelo on će od Prokla usvojiti i baštiniti tako da će ona ostati trajna značajka u kasnijem njegovu sveukupnom teološkom, kristološkom, pastoralnom, kulturnom i svakom drugom stvaralaštvu. Iz takva pristupa i metode, što otkrivamo ponajprije u njegovoj kristologiji

⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kristologija Prokla Carigradskog*, Anto Barišić (ur.), Zagreb, 2009., 326.

⁶ *Isto*, 147.

kao glavnoj teološkoj temi, kod Šagi-Bunića se počinje oblikovati ono što nazivamo teološkim tetragramima. Fenomen teoloških tetragramâ kao takav nije odjedanput vidljiv na početku njegova stvaralaštva nego se on postupno razvija kroz čitavo razdoblje njegova spisateljskog života. Taj razvoj, dakle, možemo pratiti od njegovih novicijatskih i studentskih dana, preko različitih služba u Crkvi i društvu koje je kasnije obnašao kao redovnik i prezbiter, kao doktor teoloških znanosti i profesor na spomenutom Fakultetu, kao koncilski teolog zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera, kao osnivač i suosnivač izdavačke kuće »Kršćanska sadašnjost«, časopisa *Svesci*, ekumenskog biltena *Poslušni Duhu*, Teološkog društva »Kršćanska sadašnjost«, te preko njegovih članstava u različitim crkvenim, društvenim i kulturnim tijelima, bilo u organizacijskom bilo u upraviteljskom smislu. Kroz ovako mnogostruke i raznovrsne službe, i u Crkvi a i u društvu, razvija se i njegova šarolika teološka slika, svojevrstan teološki mozaik različitih i važnih crkvenih i društvenih tema kojima se bavi a koje sve možemo smjestiti unutar našeg govora o teološkim tetragramima.

Teologija kao *scientia salutis*, misao koju Šagi-Bunić više puta ponavlja,⁷ ima, dakle, kod njega tetragramsko obilježje. Osim toga, konstatirali smo također da je u njoj prisutna proklovska inspiracija, metoda i duh koji lebdi nad svim Šagi-Bunićevim radovima. Štoviše, duh pomirenja, suradnje, dijaloga i solidarnosti vidljiv je i u njegovu konkretnu djelovanju što se osobito može pokazati na konkretnoj gesti njegove ljudske solidarnosti prema ugroženima i nezaštićenima kojima je darovao sav novčani iznos koji je dobio od tadašnjeg Ministarstva znanosti i tehnologije za svoje životno djelo.⁸ U ovih nekoliko naznaka, gdje spominjemo teologiju, kristologiju, dijalog i solidarnost, dodirujemo zapravo tematske dijelove nekog od mnogobrojnih Šagi-Bunićevih teoloških tetragramâ, koje ćemo redom nešto kasnije navesti. Oblikovanje i razvoj takve teologije kreće od njegovih najranijih spisâ. Jedan od najranijih Šagi-Bunićevih spisâ koji smo pronašli u njegovu arhivu potječe iz 1941. godine.⁹ Taj mladenački, ali vrlo ozbiljan spis u obliku pisma i osobnog razmišljanja, u sebi na neki način krije njegov kasniji sustavni i dugotrajni

⁷ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Govor dekana red. prof. dra Tomislava Janka Šagi-Bunića na početku nove akademske godine, 17. X. 1976., u: *Bogoslovska smotra*, 46 (1976.) 4, 512–514; Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, I, Zagreb, 1981., 138, 147.

⁸ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Pismo uredu za prognanike i izbjeglice pri Vladi Republike Hrvatske od 25. srpnja 1994., u: OATJŠB.

⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *De paupertate Seraphica*, Varaždin, 1941., 4, u: OATJŠB. Spis ima četiri rukopisne stranice.

govor o »civilizaciji ljubavi«. Glavna tema spisa zapravo je govor o »ljubavi i o tome kako treba postati drugi Krist«¹⁰. To će kasnije biti dominantna i gotovo glavna i prevladavajuća tema mnogih njegovih spisâ. Pogledajmo neke primjere: »Biti kršćanin počinje od toga da se otkrije Bog u čovjeku«¹¹; »Možeš li u svakom kršćaninu prepoznati Krista?«¹²; »Kršćanin vidi u svakom čovjeku Krista; svakom čovjeku pristupa kao Kristu«¹³; »Ako prihvaćaš svakog čovjeka kao Isusa Krista, onda moraš ono njegovo što je njemu važno prihvatiti kao važno«¹⁴; »Biti kršćanin ne znači toliko prihvatiti neke ideje koliko prihvatiti ljude, i svakog pojedinog, jer to znači prihvatiti Isusa Krista.«¹⁵ Mogli bismo navesti još mnogo takvih i sličnih misli – one su osobito karakteristične za postkoncilsko razdoblje – ali neka za ovu prigodu i za naš argument i ovo bude dovoljno.

U pretkoncilskom razdoblju Šagi-Bunićeva misao pretežno je pastoralna i apologetska, a ponegdje i trijumfalistička. Prevladavajuće teme u ovom razdoblju uglavnom se kreću od govora o smrti i neprijateljima, do zla i grijeha što sačinjava njegov pretkoncilski tematski tetragram. Unutar njega Šagi-Bunić poseže za teškim riječima i konstatacijama, osobito onda kad govori o »žalostnom vremenu koje pije grijeh kao vodu«¹⁶, o »tužnoj stranici naše povijesti jadnog dvadesetog stoljeća«¹⁷, o »zlobi i pokvarenosti koje se šepire i o Adamovim sinovima uronjenima u poplavu zla«¹⁸, o tome kako se »šake dižu na Nju, Crkvu Isusovu«¹⁹. Vrlo nepovoljne ondašnje društvene prilike za teološku i crkvenu misao dovele su do naglašenog, ponekad i prenatlašenog, apologetskog obilježja njegove teologije. Apologetski stav je, između ostaloga, vidljiv i u njegovu govoru o »neprijateljima Krista i Crkve«²⁰, o »znanstvenim dogmama

¹⁰ *Isto*, 4.

¹¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Čovjek u božićnom razmišljanju, u: *Kana*, 9 (1979.) 12, 8.

¹² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Otkrivanje Crkve I (neobjavljeno predavanje, Zagreb, 17. III. 1966.), 3, u: OATJŠB.

¹³ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Otkrivanje Crkve II (neobjavljeno predavanje, Zagreb, 18. III. 1966.), 4, u: OATJŠB.

¹⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Kreativno kršćanstvo (neobjavljeno predavanje održano vjerojatno 1985. u Varaždinu), 2, u: OATJŠB.

¹⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Razmišljanje o sadašnjem trenutku povijesti spasenja, u: *Vjesnik Hrvatske kapucinske provincije sv. Leopolda B. Mandića*, 31 (1997.) 3, 813.

¹⁶ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Veliki znak. Deset govora o katoličkoj mariologiji*, Zagreb, 1952., 9.

¹⁷ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Dođi Gospodine. Blagdanske i prigodne propovijedi*, Zagreb, 1953., 1.

¹⁸ *Isto*, 142.

¹⁹ *Isto*, 45.

²⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Znati i živjeti*, 109-110.

nadute znanosti koja želi zamijeniti religiju²¹ i »koju neki zlorabe tako da može poći i krivim putovima«²². Zajedno s tim već razvijenim pretkoncilskim tetragramom miješaju se teme i misli koje pronalazimo u drugim njegovim još nedovršenim tetragramima i koji još kao takvi nisu posve oblikovani. To je primjerice slučaj s tetragramom koji nazivamo otačkim. Neke njegove teme kao što su *communicatio idiomatum* i pobožanstvenjenje prisutne su u razdoblju i prije i poslije Koncila, a neke tek poslije, kao što je *admirabile commercium* i rekapitulacija. Otačkom i teološkom načelu *communicatio idiomatum* Šagi-Bunić će pribjegavati u svojim pastoralnim spisima kao što su propovijedi. »Bog ubijen u tijelu«²³, »Krist je mrtav u grobu«²⁴, »Bog se daje povijati u pelene, ćušhati, bičevati, razapinjati«²⁵, samo su neki primjeri. Identičan slučaj je i s temom pobožanstvenjenja koja je Šagi-Buniću veoma draga. Kristovo utjelovljenje, učovječenje, on dovodi u vezi s čovjekovim pobožanstvenjenjem. S tim u vezi piše da se »Sin Božji utjelovio da bismo se mi mogli pobožanstveniti«²⁶, da »Kristovo rođenje ima za cilj naše pobožanstvenjenje«²⁷. Ne samo da Kristovo utjelovljenje i život imaju za cilj čovjekovo pobožanstvenjenje nego i njegovo uskrsnuće također »čovjeku omogućuje pobožanstvenjenje«²⁸. Uz temu pobožanstvenjenja najuže je vezana i tema *admirabile commercium* (čudesna razmjena ili uzajamno darivanje), tj. »davanje Boga ljudima po Isusu Kristu koje se događa u napetom i dinamičkom procesu«²⁹. Jasan i jedinstven primjer takve čudesne uzajamne razmjene ili darivanja jest utjelovljenje, tj. »uzimanje čovjštva, ljudske naravi, i davanje Boga, božanske naravi, tom čovjštvu«³⁰.

²¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Sigurnost čuda kao nadnaravnog događaja (seminarski rad, Zagreb, 1945.), 1, u: OATJŠB.

²² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Pismo provincijala dr. fra Tomislava Janka Šagi-Bunića svoj braći, u: OATJŠB. Pismo je otipkano pisaćim strojem i ima pet stranica, a vlastoručno je potpisano i pečatirano pod br. 202/55, 23. XII. 1955. u Zagrebu.

²³ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Dođi Gospodine*, 56.

²⁴ *Isto*, 82.

²⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Mi smo rođeni za božansko, u: *Duh zajedništva*, 4 (1971.) 2, 3–5. Također usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Čudo Božjeg silaženja, u: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Prema civilizaciji ljubavi*, Tomislav Zdenko Tenšek – Andrea Filić (ur.), Zagreb, 1998., 111.

²⁶ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Pismo provincijala dr. fra Tomislava Janka Šagi-Bunića novcima, u: OATJŠB. Pismo je otipkano pisaćim strojem i ima dvije stranice na jednom listu. Vlastoručno je potpisano pod br. 203/55, 24. XII. 1955., Kapucinski provincijalat, Zagreb.

²⁷ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Dođi Gospodine*, 2.

²⁸ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, I, 256.

²⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Admirabile commercium*, u: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Nema privatnoga Boga. Razmišljanja o temeljnim usmjerenjima kršćanske egzistencije*, Zagreb, 1971., 14.

³⁰ *Isto*, 15.

Zadnja tema tog otačkog tetragrama jest rekapitulacija. O njoj Šagi-Bunić govori tek nakon Drugoga vatikanskog koncila, i to postupno, a kasnije sve češće i intenzivnije, da bi na kraju došao do zaključka da je nužno potrebna jedna suvremena teologija rekapitulacije i da je ona »hitna«³¹. Govor o rekapitulaciji kulminirat će u Šagi-Bunićevu govoru o »civilizaciji ljubavi«. Tako će rekapitulacija kod njega postati »temelj za izgradnju 'civilizacije ljubavi'«³² jer je Krist onaj koji je rekapitulirao čovječanstvo i kozmos. Oslanjajući se na autoritet Svetoga pisma (Ef 1,10), kasnije na sv. Ireneja te na kraju na nauk Drugoga vatikanskog koncila,³³ Šagi-Bunić razvija teologiju rekapitulacije. Na primjeru postupnog razvoja samo otačkog tetragrama i oblikovanja njegovih teoloških tema, što smo ukratko prikazali, možemo, između ostaloga, opaziti kako je Drugi vatikanski koncil bio presudan za mnogostruko obogaćenje Šagi-Bunićeve teologije i različitih tema kojima se bavi. Zato ne bismo mogli govoriti ni o kakvim teološkim tetragramima bez Koncila i bez Šagi-Bunićeva prihvata koncilskog nauka i koncilskih smjernica za obnovu teologije i općenito za obnovu crkvenog života. Jer mnoge Šagi-Bunićeve teme iz teološkoga tetragramskog korpusa, kao što su »civilizacija ljubavi«, rekapitulacija, mjesna Crkva, sloboda, služenje, nova evangelizacija, bile bi nezamislive i neostvarive bez poticaja i doprinosa Drugoga vatikanskog koncila koji je »sve promijenio«³⁴, postavši »Koncil dijaloga«³⁵, a ne Koncil »osude svijeta«³⁶. Na primjeru postupnog i dugotrajnog razvoja i sazrijevanja otačkog tetragrama jednako se može reći i za sve ostale tematske blokove koji sačinjavaju ostale tetragrame u njegovoj teologiji. Prije negoli prijeđemo na detaljniji prikaz naznačenih tema njegova tetragrama izvorâ i dijaloškog tetragrama, navedimo ih najprije sve redom:³⁷

³¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Uskrsna rekapitulacija, u: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Prema civilizaciji ljubavi*, 250.

³² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Isus Krist kao rekapitulacija čovječanstva i kozmosa, u: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Prema civilizaciji ljubavi*, 422.

³³ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Zagreb, 72008. Koncilski dokumenti koji govore o rekapitulaciji su: *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 3, 48 (dalje: LG); *Ad gentes. Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve* (7. XII. 1965.), br. 3B (dalje: AG); *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 38B, 45, 58B (dalje: GS).

³⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Kreativno kršćanstvo (neobjavljeno predavanje održano 1985. u Varaždinu), 6, u: OATJŠB.

³⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, Zagreb, 1986., 23.

³⁶ *Isto*, 19.

³⁷ Svi »tetragrami«, osim dijaloškog tetragrama, koji otkrivamo naknadno, postupno su bili otkrivani tijekom izrade doktorskog rada autora ovog članka koji nosi naslov *Kristolški teandrizam u misli i djelu Tomislava Janka Šagi-Bunića*, obranjenog 2010. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje su bili također usputno spomenuti, ne ulazeći ni u kakve analize ni produblivanja jer to nije bio

1. tetragram izvorâ: objava; crkveno učiteljstvo; tradicija; teologija
2. kristološki tetragram: Iv 1,14; Fil 2,7; Mt 25,40; Ef 1,10
3. otački tetragram: *admirabile commercium*; *communicatio idiomatum*; pobožanstvenjenje; rekapitulacija
4. tetragram novosti: novi humanizam; nova civilizacija («civilizacija ljubavi»); novo čovječanstvo; novi svijet
5. ekleziološki tetragram: Božji narod; misterij; mjesna Crkva; zajedništvo
6. tetragram problematizacije ljudske egzistencije: tutnjava strojeva; plač ljudi; zastave; nasilje koje vodi u smrt³⁸
7. moralni tetragram: istina; pravda; ljubav; sloboda
8. tetragram civilizacijskih vrijednosti i dostignuća: racionalitet; autoritet; sućut; služenje
9. tematski pretkoncilski tetragram: smrt; neprijatelji; zlo; grijeh
10. tematski postkoncilski tetragram: Krist; mučenici; pobjeda; život
11. tetragram nove evangelizacije: polazište (Isus Krist, raspeti, umrli, uskrsnuli i živi); metoda evangeliziranja (ljubavlju, iskrenim življenim i zauzetim svjedočanstvom te poruke); subjekt i objekt (kršćani i svi ljudi); cilj (zajedništvo)
12. dijaloški tetragram: euharistija; pastoral; ekumenizam; dijalog.

predmet disertacije. Čitava disertacija je objavljena kao knjiga u izdanju izdavačke kuće »Kršćanska sadašnjost« iz Zagreba 2012. godine.

³⁸ Na prvi pogled može se činiti da teme šestog tetragrama ili »četverokuta« odskaču od ostalih tema Šagi-Bunićeva tetragramskog korpusa. Strojevi, plač, zastave i nasilje nisu teme koje je Šagi-Bunić zasebno obrađivao u svojim spisima, osim poneku tek usputno. Zato slabije upućen čitatelj u Šagi-Bunićevu misao i djelo može ostati zbunjen pred temama toga tetragrama postavljajući s pravom pitanje: Zašto su one tu? Istraživanjem Šagi-Bunićeve arhivske ostavštine, koja je dosad dobrim dijelom još uvijek neistražena, pronalazimo jedan Šagi-Bunićev rukopis s naslovom »četverokut problematizacije ljudske egzistencije« unutar kojeg navodi teme šestog tetragrama. Na rukopisu nema oznake kad je pisan. Šagi-Bunić opisuje svoj prvi svjesni dan, prvi zapamćeni dan svoga djetinjstva. Bila je to 1928. godina. Okolnosti koje su izazvale u njemu sjećanje koje ga je vodilo formuliranju spomenutih tema »četverokuta« bio je atentat na Stjepana Radića i na ostale zastupnike Hrvatske seljačke stranke u Narodnoj skupštini u Beogradu. Šagi-Bunićev otac je, naime, bio član spomenute stranke. Reakcije ljudi u njegovu selu i okolini na nasilje, smrt, i strojeve očituju se kroz plač ljudi i dizanje zastava što na petogodišnjeg dječaka Janka ostavlja dubok i neizbrisiv trag koji on naziva »četverokutom problematizacije ljudske egzistencije«. Polazeći od toga »četverokuta« i istražujući dalje sve Šagi-Bunićeve spise, pronalazimo dovoljan razlog i temelj da Šagi-Bunićevu teologiju promatramo i istražujemo pod aspektom tetragrama. Tako nam je zapravo Šagi-Bunićev prvi zapamćeni dan, odnosno njegov »četverokut«, bio kasnije nadahnuće i putokaz za razvrstavanje i svrstavanje različitih tema kojima se bavio u naše tetragrame.

To »tetrarhijsko«, tj. »tetragramsko« ustrojstvo njegove teologije, zapravo i njegove cjelokupne misli kojoj pristupamo pod takvim aspektom, pobrano je i iščitano iz čitave njegove pisane ostavštine, objavljene i neobjavljene. Ona nam, nažalost, ne može posve jasno i precizno odgovoriti na zanimljivo pitanje koje iz svega toga proizlazi: Je li, i koliko je naš autor voljno i svjesno radio baš ciljano na takvoj strukturi svoje teološke i sveukupne misli? Promatrajući gornje teme dotičnih i tako oblikovanih »tetragrama« misao nas može navesti na zaključak da je autor budno pratio i svjesno doprinomio upravo takvom razvoju i oblikovanju svoje misli. Tako uređene misaone cjeline lako nas mogu, dakle, zavesti i dovesti do zaključka da je riječ o autorovu dobro smišljenom i unaprijed isplaniranom misaonom tijeku i metodi rada. Ta konstatacija može i treba ostati u području hipoteze i mogućega jer je u konačnici naš autor mogao birati teme, ali nije mogao birati tekuće događaje u Crkvi i društvu koji su bili nepredvidivi. I upravo zbog te nepredvidivosti neke teme nije mogao birati nego mu ih je vrijeme kao takve nametalo. Zbog te činjenice ne možemo biti posve sigurni i reći da je riječ o Šagi-Bunićevoj namjernoj sistematizaciji, nego je više riječ o našoj sistematizaciji. Prema tome, za većinu tih tetragramâ radije ostajemo kod odgovora o njihovoj postupnoj evoluciji, dinamici i rastu Šagi-Bunićeve misli koja na koncu poprima jedan takav zanimljiv oblik a da ni sam autor toga nije morao biti svjestan. Međutim, kad je riječ o »dijaloškom tetragramu« i o »tetragramu izvorâ«, onda bismo u tom slučaju trebali nešto opreznije davati odgovor na postavljeno pitanje. Naravno da i za njih ostaje načelo razvoja, dinamike i rasta, kao i za sve ostale, ali za njih možemo biti sigurniji da su oni plod autorova svjesnog i ciljanog tematiziranja. Tome je više razloga: 1. prvi tetragram je strogo teološke naravi; 2. Šagi-Bunić se od svojih studentskih dana zanima za duboka i zamršena kristološka pitanja o čemu piše kasnije u svojim priznatim latinskim radovima iz kristologije, a sve će to biti povod za razvoj, stvaranje i oblikovanje dijaloškog tetragrama; 3. za sva svoja razmišljanja polazi od uskrsnulog i danas živog Krista koji je progovorio kroz Koncil i koji je »rekapitulacija čitave ljudske povijesti i čitavoga svijeta«³⁹, jer upravo je Krist temelj svakog dijaloga; 4. teme iz dijaloškog tetragrama mogao je slobodnije birati, a od nekih je živio i hranio svoj vjernički život, kao što je euharistija; 5. za dijaloški tetragram neophodan mu je bio, kao uostalom i za sve ostale teme, tetragram izvorâ. Zato i prvi i posljednji tetragram moramo promatrati komplementarno i u najužoj povezanosti. A to pravilo vrijedi i za sve ostale teme koje se nalaze između prvog i zadnjeg tetragrama.

³⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Otkrivanje Crkve III* (neobjavljeno predavanje, Zagreb, 19. III. 1966.), 8, u: OATJŠB.

Prije detaljnijeg govora o prvom i posljednjem tetragramu, za razvoj njegove ovako uređene teologije i misli zaključno možemo reći sljedeće. Ona predstavlja Šagi-Bunićev intrigantan i otvoren misaoni sustav koji od istraživača ponekad zahtijeva posebnu pažnju ukoliko želi odrediti autorove prioritete, ali također i njegove nakane među različitim temama koje su međusobno isprepletene do te mjere da se više i ne može, niti treba, govoriti o njihovoj primarnosti, odnosno hijerarhičnosti, nego o autorovoj želji za porukom koju čitatelju na takav način želi posredovati. U tom slučaju nismo pazili na hijerarhičnost tetragramâ, osim za prva dva. Razlog je tomu što je ostale tetragrame gotovo nemoguće poredati po nekoj važnosti jer su njihove teme ponekad tako isprepletene i pomiješane da bi ih slagati po nekoj hijerarhijskoj ljestvici jednostavno značilo podrediti jednu drugoj, ako ne i obezvrijediti. Kao napomenu recimo i to da je kronološki gledajući prvi među ovim tetragramima onaj šesti, tetragram problematizacije ljudske egzistencije.

2. Tetragram izvorâ

Objava, crkveno učiteljstvo, tradicija i teologija zajedno čine temelj, odnosno tetragram izvorâ, na kojem se Šagi-Bunić nadahnjuje za svaku svoju misao i svako svoje djelo. Ispred svih i prije svih je objava kojom se hrani i nadahnjuje crkveno učiteljstvo, tradicija i teološka znanost. U ovom dijelu rada želja nam je s jedne strane pokazati da zajedništvo i skup tih tema za Šagi-Bunića predstavlja jedno nerazdruživo jedinstvo gdje se teme ukrštaju, presijecaju i susreću. To znači da je teško misliti samostalno, odvojeno i zasebno spomenute teme kao i to da su jedne na drugu neizbježno upućene polazeći uvijek prvenstveno od podataka objave. Temelj tog jedinstva jest objava, objava Boga po Kristu »koji je i posrednik i punina sve objave«⁴⁰ nakon koje »više ne treba očekivati nikakvu javnu objavu prije slavnog očitovanja Gospodina Isusa Krista (1 Tim 6,14 i Tit 2,13)« (DV 4,2). Drugi vatikanski koncil govori o tome da su »po premudroj Božjoj odluci – Sveta predaja, Sveto pismo i crkveno učiteljstvo tako uzajamno povezani i združeni da jedno ne postoji bez drugih« (DV 10,3). S druge strane, te teme bilo pojedinačno bilo zajedno od početka pa do kraja živo su prisutne u sveukupnom Šagi-Bunićevu pisanom stvaralaštvu što nije slučaj, kako smo već prethodno konstatirali, s nekim drugim njegovim tetragramima, koji su se tek postupno razvijali i oblikovali. Kod Šagi-Bunića objava je »uvijek na prvom

⁴⁰ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum*. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi (18. XI. 1965.) br. 2,1, u: *Dokumenti* (dalje: DV).

mjestu i to je ono što Crkva mora prenositi na nove naraštaje⁴¹. Ona za nj nije neka davno fiksirana činjenica i ne crpi se iz »davno napisanih knjiga nego također i iz kontinuiteta tradicije«⁴². Ne propušta upozoriti na bitnu dimenziju Božje objave koja je u Crkvi bila potisnuta na periferiju svijesti, a to je njezina povijesna dimenzija. U isticanju te povijesne dimenzije Božje objave, odnosno povijesti spasenja nadahnjuje se na koncilskom nauku.⁴³ Šagi-Bunić Božju objavu kroz čitavo vrijeme tematizira preko kristologije, preko Logosa, Božje Riječi. Neke njegove određene misli ili definicije o njoj pronalazimo tek u post-koncilskim radovima dok ih u onim pretkoncilskim kao takvih nema. U tom kontekstu naglašava da »Objava nije skladište od kojeg neki posjeduju magični ključ; to je blago što ga je Bog povjerio svome narodu i kojim se Narod, vođen Duhom i pod vodstvom učiteljstva, neprestano služi pronalazeći nove vrijednosti, sve do svršetka vremena«⁴⁴. Te misli su nam to dragocjenije i važnije ako imamo u vidu da su pojedini i teolozi i filozofi od prosvjetiteljstva naovamo, kao primjerice Friedrich Schleiermacher (1768. – 1834.) smatrali da je za religiju »iskustvo važnije i od objave, i od tradicije a i od crkvenog učiteljstva«⁴⁵. Liberalnih shvaćanja nije ostala pošteđena ni katolička teologija XX. stoljeća koja je objavu lako pretvarala u suhoparnu spekulaciju bez životnog usmjerenja i povezanosti s konkretnom vjerničkom zajednicom, kao što je to ponekad činila školska teologija. A na toj povezanosti i usmjerenju osobito će inzistirati naš autor jer je »Objava bogatija od teologije koja u potrebi za jasnoćom i sistematizacijom može izgubiti iz vida koji element Objave, ili mu dati manji naglasak nego što mu pripada«⁴⁶.

Kad govorimo o učiteljstvu Crkve kojem je »povjerena zadaća autentičnog tumačenja pisane ili predane Božje riječi« (DV 10,1), kod Šagi-Bunića, slično kao i za objavu, ne pronalazimo tako čestih osvrta. Već smo spomenuli jednu njegovu misao o ulozi i zadaći učiteljstva iz koje se jasno vidi njegov stav o ulozi crkvenog učiteljstva. On u svim svojim promišljanjima uvijek ostaje unutar okvira nauka crkvenog učiteljstva, kako smo to na jednom drugom mjestu više puta istaknuli.⁴⁷ Ali to ne znači da je uvijek bez

⁴¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, I, 514.

⁴² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Govor dekana dr. Tomislava Janka Šagi-Bunića prigodom promocije dr. Ante Luttera na čast doktora svetog bogoslovlja, 17. III. 1971., u: OATJŠB.

⁴³ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Sacrosanctum concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji* (22. XI. 1964.), br. 16, 35; *Optatam totius. Dekret o odgoju i izobrazbi svećenika* (18. XI. 1965.), br. 16; DV 2; LG 55, 65; GS 32, 41; AG 5, 9, u: *Dokumenti*.

⁴⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, I, 27.

⁴⁵ John MACQUARRIE, *Jesus Christ in modern Thought*, London, 2003., 193.

⁴⁶ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, I, 514.

⁴⁷ Anto BARIŠIĆ, *Teandrička kristologija Tomislava Janka Šagi-Bunića*, 189, 242, 249.

kritike prema učiteljstvu Crkve osobito kad je riječ o odnosu učiteljstva i teologije. Na jednom mjestu pronalazimo takav njegov kritički osvrt kad govori o stanju Katoličke crkve u predvečerje Drugoga vatikanskog koncila, gdje konstatira da tamo gdje se »učiteljstvo okreće konzervativizmu, teologija postaje sve više samo apologetika postojećeg i stečenog, profetizam postaje sumnjiv i izumire, a objavljeni sadržaj postaje sve manje razumljiv generacijama koje nadolaze i sve manje životvoran: svijet ide u krizu vjere i osipanje zajednice«⁴⁸. Šagi-Bunić vidi čak i opasnost u vezi s učiteljstvom ukazujući na pouku iz povijesti gdje je »učiteljstvo u pojedinim povijesnim etapama i peripetijama suviše usredotočivalo svoju pozornost samo na čuvanje i obranu Objave, što se onda često svede tako reći na tjeskobno čuvanje dotadašnjih oblika u kojima je objavljeni sadržaj izražen [...] u takvim periodama cvjeta apologetizam, a teolozi istraživači bivaju sve lošije gledani«⁴⁹. Bez obzira na ove njegove kritičke osvrte, on kao teolog i istraživač svoju ulogu i zadaću nigdje ne izdiže iznad odluka toga istoga crkvenog učiteljstva. To je vrlo dobro vidljivo ako spomenemo samo njegovu kristologiju i ekleziologiju, ali isto tako liturgiju i eshatologiju. Sve te teme su, između ostalih, bile itekako aktualne osobito u postkoncilskom razdoblju u smislu da su se oko njih vodile žustre rasprave i nudila različita rješenja ponešto drukčija od dojučerašnjih. U određenim slučajevima moralo je reagirati crkveno učiteljstvo kao što je to, između ostaloga, bio slučaj s eshatologijom. Na tragu toga spomenut ćemo i zadržati se na Šagi-Bunićevoj eshatološkoj misli iz čega se dobro može vidjeti njegov odnos prema odlukama i smjernicama učiteljstva s jedne strane te odnos i stav prema novim teološkim gibanjima i pokušajima rješenja s druge strane.

Neki katolički teolozi (Gisbert Greshake, Gerhard Lohfink, Joseph Ratzinger (papa emeritus Benedikt XVI.), Hans Urs von Balthasar i Karl Rahner) davali su ponešto drukčija rješenja i odgovore na neka tradicionalna eshatološka pitanja i teme kao što je čistilište ili međuvrijeme, dvostruki sud (pojedinačni i opći), uskrснуće tijela, uskrснуće u smrti. Zbog svih tih gibanja i razmišljanja, koja su izlazila izvan tradicionalnog govora i okvira o tim pitanjima, Kongregacija za nauk vjere 1979. godine uputila je pismo naslovljeno *O nekim pitanjima iz eshatologije*,⁵⁰ koje želi biti pomagalo teozima i svima koji naviještaju vjeru. Eshatološki naglasci kod Šagi-Bunića nešto su promijenjeni

⁴⁸ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, 427–428.

⁴⁹ *Isto*, 427.

⁵⁰ Aldo STARIĆ, *O nekim pitanjima iz eshatologije*, u: *Bogoslovska smotra*, 50 (1980.) 1, 105–111. Ovdje pronalazimo i tekst pisma i autorov komentar.

u odnosu na pretkoncilsku eshatološku misao pa nisu više takvi da ulijevaju strah. Šagi-Bunić se ne uključuje u suvremene diskusije i ne upušta se u detalje glede pojedinih eshatoloških tema i ne ide tako daleko u njihovu promišljanju i analizi. Dobar i jasan primjer za to imamo ako usporedimo između njegova i Balthasarova tumačenja onog dijela Vjerovanja gdje se govori o »Isusovu silasku nad pakao«. Balthasar spomenuti članak Vjerovanja tumači i okreće u izraz: »Isusov put k mrtvima«⁵¹. Dodirujući taj aspekt eshatološkog nauka koji pronalazi kod Balthasara, Šagi-Bunić ne ide tako daleko. Izraz Ispovijesti vjere Isusov »silazak nad pakao«⁵² za Šagi-Bunića prije svega govori to da je Krist kao čovjek u tijelu bio jedno vrijeme mrtav kao i svaki drugi umrli čovjek. Za njega je mjesto iz Prve Petrove poslanice 3,18-23, gdje se kaže da je umrli Isus došao u podzemlje propovijedati i onima koji su bili nevjernici, nejasno. Postavlja pitanje: »Može li se zamisliti da je navještaj mrtvoga Krista mogao biti spasenjski plodonosan i za one koji su za vrijeme svoga zemaljskog života bili nepokorni?«⁵³ Na to pitanje ne daje direktan i zadovoljavajući odgovor nego nastavlja i kaže da je »Krist u podzemlje među mrtve donio ljubav koja je osnovica svega Bitka. Sačuvati ljubav prema svima, pa i prema osobnim neprijateljima, to je poruka mrtvog Isusa koji nije mogao ostati mrtav, jer Bog ne može umrijeti, a ljubav je jedino božansko u povijesti, u vremenskim događanjima.«⁵⁴ Šagi-Bunić je ovdje, kao i u svim ostalim svojim teološkim temama, uvijek usko vezan i ovisan o nauku crkvenog učiteljstva i prethodne teološke tradicije, osobito patrističke, potom i skolastičke, a u slučaju eshatologije bez opširnih objašnjenja.

Kao vrstan poznavatelj spomenutih tradicija koje su se tijekom povijesti u Crkvi razvijale i oblikovale u krilu Svete predaje koja je Crkvi zajedno s Pismom »uvijek bila i ostala vrhovno pravilo vjere« (DV 21,1), Šagi-Bunić će još prije Koncila izreći misao koja ni danas nije izgubila ništa od svoje aktualnosti i važnosti: »prava mudrost – a i dužnost – kršćanskog propovjednika

⁵¹ Hans Urs von Balthasar ovu zamjenu izraza i uporabu izraza »put k mrtvima« argumentira pozivanjem na 1 Pt 3, 9, gdje čitamo: »Otišao je propovijedati duhovima koji su se nalazili u tamnici.« To za Balthasara znači propovijedanje radosne vijesti mrtvima i solidarnost s njima što znači da se djelo spasenja na križu završeno protegne do »carstva mrtvih«. Dotičnu problematiku Hans Urs von Balthasar obrađuje u svojim djelima od kojih ćemo navesti samo dva iz kojih se dovoljno vidi ono o čemu govorimo: Hans Urs von BALTHASAR, *Was dürfen wir hoffen?*, Trier, 1989.; *Kleiner Diskurs über die Hölle – Apokatastasis*, Freiburg, 2007.

⁵² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Isusov silazak u carstvo mrtvih, u: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Prema civilizaciji ljubavi*, 407–410.

⁵³ *Isto*, 410.

⁵⁴ *Isto*.

je ta da zna stare misli kršćanske tradicije, kršćanskog poklada vjere, donijeti u ruhu, koje odgovara suvremenom čovjeku, i s primjenom na probleme, koji danas postoje. Nova et vetera!«⁵⁵ Spomenuli smo kontinuitet tradicije koji mu je od osobite važnosti jer je takav kontinuitet važan za kulturne krugove i vezan je uz kulturu pojedinih naroda. On u crkvenoj tradiciji i njezinu kontinuitetu traži uporište, kako sam kaže na jednom mjestu, za sve svoje pothvate. To osobito vrijedi za onaj njegov zadnji pothvat i govor o izgradnji »civilizacije ljubavi«. U ne tako dalekoj crkvenoj tradiciji pronalazi da se ključni tekst iz Mt 25,31-46, kojim se koristi za taj govor, nalazi još kod: pape Pavla VI., blaženog Charlesa de Foucaulda, blažene Majke Terezije, ondašnjeg nadbiskupa kardinala, danas blaženika, Alojzija Stepinca te blaženog pape Ivana Pavla II.⁵⁶

Posljednja u nizu tema koje pripadaju tzv. »tetragramu izvorâ« jest teologija. Različite i mnogovrsne misli o tome što je teologija, i kako je Šagi-Bunić shvaća, gdje i kako je primjenjuje spominjali smo već na više mjesta i ukazivali u jednoj drugoj studiji.⁵⁷ Ovdje ćemo navesti misli koje smo tamo izostavili, a ujedno ćemo ih tako upotpuniti. Teologija je za Šagi-Bunića *scientia salutis*, kako smo već prethodno konstatirali, »teoretsko znanstveno razrađivanje božanske Objave, tj. žive prisutnosti Božje riječi u vjeri i životu Crkve«⁵⁸. Prema njemu zadatak teologa jest taj da »bude na pomoć crkvenom učiteljstvu kako bi pronalazilo odgovor na pitanja koje svako vrijeme sa sobom nosi«⁵⁹. Teolog prije svega treba biti duboki »vjernik koji svojim razumom želi što dublje shvatiti ono što vjeruje, kako bi svoju vjeru mogao potpunije živjeti i saopćiti drugim ljudima, pa i kulturama«⁶⁰. Tih nekoliko misli o teologiji, te o nešto detaljnije tretiranim prethodnim temama iz njegova tetragrama izvorâ, za ovu prigodu nam može biti dovoljno da pokažemo neke od najvažnijih Šagi-Bunićevih naglasaka koje pridaje spomenutim temama tetragrama izvorâ. Prelazimo sada na govor o drugom Šagi-Bunićevu tetragramu, onom dijaloškom, koji se razvija iz ovog prvog i koji, za razliku od njega, ima jedan evolucijski binitarni

⁵⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ (ur.), *Misao i djelo: članci, pokušaji, izvoještaji, dokumenti*, Zagreb, 1961., 14.

⁵⁶ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Poziv na izgradnju civilizacije ljubavi, u: OATJŠB. Riječ je o jednom listu računalom napisanog teksta u obliku nacrtâ za predavanje na kojem nema oznake godine. Nacrt sigurno nije prije 1983. godine zato što od te godine Šagi-Bunić postupno sve više i više počinje govoriti o izgradnji »civilizacije ljubavi«.

⁵⁷ Anto BARIŠIĆ, *Teandrička kristologija Tomislava Janka Šagi-Bunića*, 111, 217, 263.

⁵⁸ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, 421.

⁵⁹ *Isto*, 430.

⁶⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Teologija u učeničkom dijalogu s Kristom, u: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Prema civilizaciji ljubavi*, 335.

slijed u smislu da su neke teme dijaloškog tetragrama nužno prisutne i prije Koncila, a neke su se razvile i pojavile tek nakon njega.

3. Dijaloški tetragram

U okvir dijaloškog tetragrama smještamo euharistiju, pastoral, ekumenizam i dijalog. Ako bismo već na početku htjeli odrediti što je unutar toga tetragrama Šagi-Buniću prvo i najvažnije to je svakako *euharistija*, koju on ponegdje naziva i liturgijski sastanak. Premda se Šagi-Bunić bavio i pisao o različitim temama tijekom svoga plodonosnog pedesetogodišnjeg znanstvenog rada, ni za jednu od gore naznačenih tema iz njegovih teoloških tetragrama nije napisao posebnu knjigu, priručnik ili pak udžbenik, osim za euharistiju. U knjizi, kao nedovršenom spisu koji je posvetio euharistiji i koju je naslovio *Euharistija u životu Crkve kroz povijest* donosi »povijest euharistijske stvarnosti kao ustanove koju Crkva ima, s kojom živi i od koje živi«⁶¹. Već ta jedinstvena činjenica postojanja jedne knjige posvećene samo jednoj temi otkriva nam važnost koju je pridavao euharistiji. Ovdje moramo spomenuti i vratiti se na misao Drugoga vatikanskog koncila i njegove Dogmatske konstitucije o Crkvi koja za euharistiju kaže da je »vrela i vrhunac kršćanskog života« (LG 11,1). Šagi-Bunić će osobito u postkoncilskom razdoblju više pažnje posvetiti promišljanju o euharistijskom otajstvu i podržavati euharistijsku obnovu. I ne samo euharistijsku nego i svaku drugu koja je Koncilom bila započela a za koju se neprestano zauzimao. O važnosti koju je euharistija zauzimala u Šagi-Bunićevu životu postoje i autorizirana svjedočanstva ljudi s kojima je živio i jedno vrijeme pastoralno djelovao prije Koncila.⁶² Euharistija kao teološka tema zapravo je kod Šagi-Bunića bila uvijek prisutna kao jedinstveno i povlašteno mjesto susreta Boga i čovjeka. I ne samo susreta nego i dijaloga između Boga i čovjeka. Smatrao je da je njezino svetkovanje »najuže povezano s otajstvom Uskrsnuća«⁶³. Prvenstveno je polagao važnost na euharistijsku liturgiju gdje se Crkva samoj sebi pojavljuje kao ona koja je na putu, kao ona koja se sastaje sa svojim proslavljenim Gospodinom i sjedinjuje s otajstvenom realnošću njegova stradanja, smrti i uskrsnuća u Duhu Svetom. Odatle treba krenuti svaki kreativan čin kršćanske zajednice koja se, okupljena oko svog

⁶¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Euharistija u životu Crkve kroz povijest*, Zagreb, 1984., 10.

⁶² Usp. Fra Marija Zvonko Pšag, fra Krešimir Borković, fra Bonaventura Duda, u: *Autorizirana svjedočanstva o Tomislavu Janku Šagi-Buniću* (neobjavljeno). Svjedočanstva se čuvaju u OATJŠB. Osobito su dragocjena mjesta gdje autori govore o liturgiji i euharistiji.

⁶³ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, I, 266.

uskrsnulog i proslavljenog Učitelja i Prijatelja, pokazuje prema svijetu kao zajednica, štoviše kao zajedništvo. To zajedništvo, koje se stvara i ostvaruje tijekom euharistijskog sastanka s Kristom, Šagi-Buniću je od izvanredne važnosti jer je Crkva zajedništvo. Zajedništvo u Crkvi se, prema njemu, »temelji na Presvetom Trojstvu«⁶⁴. Iako je Drugi vatikanski koncil predstavio Crkvu kao zajedništvo, Šagi-Bunić ipak misli da Koncil nije dovoljno naglasio važnost i stvarnost zajedništva koje je ono imalo u »prvotnom kršćanstvu, kao u prvoj Crkvi u Jeruzalemu, gdje je ono bilo puno življe, s više dinamizma, aktivnosti i svjedočke snage«⁶⁵.

S prvom temom dijaloškog tetragrama usko je povezana i druga tema, tema pastorala. O toj temi možemo reći tek nekoliko misli budući da Šagi-Bunić nije čitavo vrijeme bio strogo uključen u pastoralni rad neke župe ako pod tim pastoralnim radom mislimo na pastoralni rad u najužem smislu riječi, tj. na obnašanje službe bilo župnika, bilo župnog vikara. Šagi-Bunić nikad nije bio župnik, ali je nakon prezbiterskog ređenja jedno kraće vrijeme bio župnim vikarom, kapelanom u župi Sv. Mihaela u zagrebačkoj Donjoj Dubravi, te vjeroučiteljem različitih dobi vjernika. I u tom kratkom vremenu ostavio je, još kao mlad, dubok trag na svoje suradnike koje je znao često animirati i poticati na liturgijsku obnovu koja je započela još i prije Koncila a koju je pokrenuo papa Pio XII. Šagi-Bunićev rad na liturgijskoj obnovi, u koju se odmah uključio, jako se dopao i tadašnjem zagrebačkom nadbiskupu Franji Šeperu.⁶⁶ Ipak u najširem smislu riječi, ako pogledamo kako je, između ostaloga, Šagi-Bunić gledao na teologiju, osobito kasnije i na tragu Koncila, da ona mora biti pastoralna, dušobrižnička, tj. otkrivati svijetu bogatstvo kršćanske poruke, a ne osuđivati svijet, onda je na temelju toga moguće i njegovu postkoncilsku teologiju promatrati u tom smjeru, kao pastoralnu, navjestiteljsku i dušobrižničku, a njega u najširem smislu riječi i kao pastoralca. Teologija ne smije biti samo sterilno znanje, samo puki nauk o vjeri u Boga, nego i živi navještaj živoga Krista. Taj navještaj radosne vijesti ne isključuje onda nikoga jer »Bog želi da se svi ljudi spase i da dođu do spoznanja istine« (1 Tim 2,4) jer je Krist došao »zvati grešnike, a ne pravednike« (Mt 9,13; Mk 2,7; Lk 5,32; 1 Tim 1,15). Pozitivan koncilski zaokret prema suvremenom svijetu, prema različitim odijeljenim kršćanskim zajednicama i različitim religijskim pokretima rezultirao je

⁶⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Pojav (fenomen) Koncila danas – na razmaku četvrtine stoljeća (neobjavljeno predavanje iz 1990., Zagreb), 3, u: OATJŠB.

⁶⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Od činovnika i djelatelja vjerskih usluga do graditelja zajedništva (neobjavljeno predavanje održano 20. XI. 1996. u Zagrebu), u: OATJŠB.

⁶⁶ O ovom postoji pisano svjedočanstvo i Šeperova zahvala Šagi-Buniću za knjižicu koju mu je poslao, naslovljenu *Liturgija uskrsne noći*.

sve većom otvorenošću Crkve prema drugima, što zovemo ekumenizmom i dijalogom.

Time dolazimo do druga dva binoma našega dijaloškog tetragrama koji su se kod Šagi-Bunića počeli razvijati i pokazivati još i tijekom Koncila, a osobito nakon njega. U hrvatskoj teološkoj ali i vjerničkoj svijesti mnogih Šagi-Bunić je ostao zapamćen po svom ekumenizmu. Nemamo kod njega nikakvih posebnih dugačkih i složenih teoloških traktata o toj temi koje bismo kao takve mogli proučavati. Ono što kod njega imamo jest njegov uvijek raspoloživi duh i spremnost na dijalog s odijeljenim kršćanskim zajednicama. U našem društvenom kontekstu to se osobito ticalo dijaloga s pravoslavnim kršćanina srpske nacionalnosti. Ekumenizam mu je bio od osobite važnosti. Možemo ga promatrati i kao konkretan teren, polje rada gdje su se mogli vidjeti ili ne vidjeti rezultati ekumenskog dijaloga. Ekumenizam je za Šagi-Bunića prvenstveno bio »povjerenje u Duha Svetoga«⁶⁷. Zato ekumenizam ne može biti političko pitanje ni pitanje osvajanja, tj. dominacije jednih nad drugima što bi vodilo nekakvom trijumfu, nečijoj pobjedi i nečijem porazu, nego prvenstveno odgovor na Kristov poziv »da svi budu jedno« (Iv 17,11), što pretpostavlja obraćenje srca. Razlog zbog kojeg je ekumensko pitanje bilo važno našem autoru možemo pronaći i u činjenici njegova vrsnog poznavanja patrističke tradicije i baštine te općenito ranokršćanske crkvene tradicije. Prvo tisućljeće kršćanske povijesti ne poznaje tako duboke i teške raskole koji su se dogodili u drugom tisućljeću njegove povijesti. Zato se Šagi-Bunić često u svim svojim intervencijama, ne samo kad je u pitanju ekumenizam i dijalog nego i kad se radi o raznim drugim teološkim i društvenim temama rado vraća na prve kršćanske teologe i pisce, na njihovo vrijeme i njihov dijalog s ondašnjim poganskim svijetom kojim su bili okruženi te uči od njih kako danas čitati znakove vremena. Koncil je naglasio povratak na izvore, to nije samo Sveto pismo, nego je i tradicija u koju spada i ona patristička. U nekim se Šagi-Bunićevim tekstovima može čak osjetiti nostalgičan vapaj za onim prvim vremenima kad kršćani među sobom još nisu bili podijeljeni, kad su »govorili ono što su živjeli, što se opipljivo moglo osjetiti, iskusiti, unatoč svoj njihovoj relativnosti i grešnosti«⁶⁸. Ali ta su vremena prošla, i treba u novom vremenu uvijek istu radosnu vijest živjeti i naviještati poput prvih kršćana koji su imali drukčije probleme od naših.

⁶⁷ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Poslušni Duhu, u: *Bilten Glasa Koncila za ekumenska pitanja*, Zagreb, 1966., 78. Članovi uredništva bili su još dr. Ivan Golub i dr. Josip Turčinović. Korištena su uvezana godišta *Biltena Glasa Koncila za ekumenska pitanja* iz 1966. godine.

⁶⁸ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Iskustvo rođenja, smrti i zajednice, u: *Glas Koncila*, 12 (1973.) 25, 5.

Krist je u svakom vremenu isti. Njegova riječ obvezuje jednako sve kršćane. U cilju sve većeg otvaranja i dijaloga s odijeljenim kršćanima, Šagi-Bunić poduzima različite inicijative te sudjeluje u različitim ekumenskim tijelima koja su bila osnovana nakon Koncila u našoj domovini. Duh ekumenizma i dijaloga s odijeljenim kršćanima ostat će kod njega prisutan do kraja njegova života. Među posljednjim tekstovima koje piše o ekumenizmu u jeku Domovinskog rata čitamo: »Naši vjernički zadaci prema njima kao ljudima i kršćanima, ipak ostaju. Molitva i žrtva za to da nas Duh Sveti sve prožme i povede pravim putem bogočovječnosti, ostaje naša dužnost, dužnost suza i vapaja onome koji je Svemogućí.«⁶⁹

Put bogočovječnosti o kojem Šagi-Bunić ovdje govori za njega je polazišna točka za svaki dijalog, i to ne samo s odijeljenim kršćanima. Krist, pravi Bog i pravi čovjek, Bogočovjek, čije je Crkva otajstveno tijelo, kršćaninu omogućuje taj dijalog sa svakim čovjekom u međusobnom poštovanju i uvažavanju. Osim toga, Drugi vatikanski koncil progovorio je na drukčiji način o onima koji nisu kršćani, koji nisu uopće nikakvi vjernici, ili su čak i protivnici Crkve. Koncil govori da se i prema protivnicima treba odnositi »s poštovanjem i ljubavlju« (GS 28,1), razlikujući »između zablude, koju uvijek treba odbaciti, i zabludjeloga, koji stalno zadržava dostojanstvo osobe« (GS 28,2); »svi ljudi su stvoreni na sliku Božju i svima se mora priznavati ista temeljna jednakost« (GS 29,1). Taj koncilski program dijaloga Šagi-Bunić spremno prihvaća i konkretno primjenjuje. Reći će da je »potreban dijalog sa svim ljudima bez obzira je li on vjernik, ili nevjernik«⁷⁰. Ali neće samo Koncil biti motivacijska snaga za njegov dijalog nego je to i patristička tradicija, nadasve crkveni oci, pred kojima je bio zadatak da uspostave dijalog, ponajprije s helenističkom filozofijom i kulturom. Taj početni, oprezni i suzdržani dijalog bit će u obliku apologetskog navještaja unutar poganskog svijeta i njihove mitologije, idolatrije i politeizma. Čini se da Šagi-Bunić i ovdje, kad je riječ o dijalogu, kod crkvenih otaca pronalazi snažno uporište te osjeća da se danas mora čuti i njihov poziv na dijalog sa svima koji to žele. Dijalog je put budućnosti i zajedničko traženje cjelovite istine a »otvorenost prema njoj bitan je dio dijaloga«⁷¹. Na jednom mjestu konstatirat će da »Crkva nije uvijek

⁶⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Što sada s ekumenizmom, u: *Kana*, 23 (1993) 1, 15.

⁷⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Radiointervju s dr. Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem, u: OATJŠB. Intervju je vodio Daniel Bučan, a emitiran je na Trećem programu Radio Zagreba 22. VI. 1970. godine. Tekst je otipkan pisaćim strojem i ima devetnaest stranica.

⁷¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, 380.

bila spremna na dijalog⁷². Ovdje se misli na dijalog sa svijetom i ljudima koji je okružuju. Danas je dijalog postao nasušno potreban u svim područjima ljudskog života. Ne samo dijalog između Crkve i onih koji nisu njezini članovi nego i dijalog unutar same Crkve, koji je također prema našem autoru u prošlosti bio vrlo siromašan i oskudan pa zato ni kršćani nisu mogli biti odgojeni i spremni za suvremen dijalog sa svijetom u kojem žive. Bez takva dijaloga naš autor ne može zamisliti budućnost. Općeniti dijalog i spremnost na njega prema Šagi-Buniću nema cilj nekoga obratiti ili pridobiti za sebe nego se obogatiti drugim i drukčijim. Spremnost na dijalog s mojim nestomišljenikom, možda i protivnikom za kojeg sam uvjeren da će ostati pri svome a ne pristati uz moje može biti samo znak veličine i snage duha kojom je nošen onaj koji je povjerovao u Krista kojemu je svatko mogao pristupiti, postaviti pitanje, zapodjenuti razgovor, razmisliti o njegovim riječima bez obveze da ih prihvati, da im povjeruje i da ih usvoji. Nestašica dijaloga između Crkve i društva, između teologije i drugih znanosti, osobito onih prirodnih, te pomanjkanje unutarcrkvenog dijaloga bit će i ostati za Šagi-Bunića nakon Drugoga vatikanskog koncila trajan izazov i zadatak na što kao vjernik i teolog odgovora polazeći od učeničkog dijaloga s Kristom šireći tako dijaloške granice u svim smjerovima i na svim područjima čovjekove djelatnosti, uvjeren da drugog puta nema.

Zaključak

Šagi-Bunićevi teološki spisi i teme koje oni sadrže, a koje smo u ovom članku predstavili pod aspektom i strukturom tetragramâ, sačinjavaju jednu kompaktnu cjelinu koju smo otkrivali istražujući njegove raznolike i šarolike teme od kojih je ta cjelina sastavljena. Tu i tako uređenu cjelinu ne trebamo promatrati kao Šagi-Bunićev zaokružen teološki i misaoni sustav, jer ona to nije. Radije je možemo promatrati kao otvoren i paradigmatički model koristan za interpretaciju i za produbljivanje raznovrsnih teoloških i društvenih tema od kojih su mnoge, ovisno o vremenu i društvenom kontekstu, uvijek podložne promjenama i ispravkama pa se kao takve uvijek mogu dopunjavati i mijenjati. Tako ta cjelina, osim kompaktnosti i paradigmatičnosti, sa sobom uvijek nosi i obilježje relativnosti. Tetragramski kompleks spomenutih teoloških i drugih tema nije proizvoljna i smišljena, nego dijaloška konstrukcija među različitim temama koje se, osobito neke, posvuda ukrštaju, susreću i isprepliću

⁷² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Ali drugog puta nema – intervju, u: *Vjesnik*, 19. XII. 1970., 17.

bez mogućnosti da ih promatramo izolirano jedne od drugih. U tom smislu možemo govoriti o »dijaloškom mostu« koji sve teme Šagi-Bunićevih teoloških tetragramâ zajedno povezuje u jednu harmoničnu cjelinu čiji »lukovi« za temelj imaju objavu Boga u Starom i Novom zavjetu.

Summary

THEOLOGICAL »TETRAGRAMS« IN THE WORKS OF TOMISLAV JANKO ŠAGI-BUNIĆ

Anto BARIŠIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
anto@kapucini.hr

In a study of Šagi-Bunić's diverse theological opus, the author demonstrates and reveals in this article that Šagi-Bunić's theology has a »tetragramic« character. Until now his theology has never been studied under this aspect, which establishes the original character of this study. In the introduction, the author points out that the term »tetragram« needs to be understood in a symbolic and metaphorical sense, because the four different themes, which are, in the end, combined into tetragram, are so intertwined that it is impossible to divide them and to examine them in isolation from each other. In his study of Šagi-Bunić's theology, the author has so far identified twelve such tetragrams, which are enumerated in this article. After the introduction, the author gives a summary presentation of the development of Šagi-Bunić's »tetragramic« theology, which started to take shape already in his earliest works. In the main section of the article, the author engages in a detailed analysis of only two such tetragrams: the first one which he names the tetragram of sources and which consists of revelation, tradition, magisterium, and theology, and the last one which he names the tetragram of dialogue and which consists of Eucharist, pastoral work, ecumenism, and dialogue. The author concludes the article with an open question on whether Šagi-Bunić consciously and deliberately wanted a reader and a researcher to discover the tetragramic character of his theology or is this character a product of a spontaneous, dynamic, and evolving growth that shaped his theology in such a way. In any case, at this point both options remain in the area of possible hypotheses.

Key words: Tomislav Janko Šagi-Bunić, tetragram, theology, Second Vatican Council, dialogue.